ASOS JOURNAL
The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 11, Nisan 2015, s. 186-212
Tevfik Fikret Özel Sayısı

Mesut KAPLAN[1]

BİR GENÇLİK KURGUSU OLARAK "HALÛK'UN DEFTERİ"

Özet

Edebiyatımızın önemli simalarından olan Tevfik Fikret, ülkesinin içerisinde bulunduğu bedbin havanın oluşturduğu durum yüzünden, gelecek güzel günler adına gençlere büyük önem vermiştir. Öyle ki Fikret'in gençliğe verdiği bu önemi, yazdığı ve oğlu Halûk'un da adını verdiği şiir kitabı olan "Halûk'un Defteri'nden kolaylıkla görebilmekteyiz. Fikret bu ideal yolunda, adeta taparcasına bağlı olduğu Halûk'un hasretini göze alıp onu İskoçya'ya eğitim görmesi için gönderir.

Biz de edebiyatımızda önemli bir yeri olan bu şiir kitabını ele alarak, Fikret'in genç nesillerden olan beklentilerini, bu beklentilerin nasıl karşılanması gerektiği konusundaki önerilerini incelemeye, bu sayede, şairliğinin yanı sıra, ressam, mimar ve öğretmen de olan Fikret'in, vatanının geleceği için hazırladığı ve bir nevi kurtuluş reçetesi olarak gördüğü bu şiirleri açmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Tevfik Fikret, Halûk, Halûk'un Defteri

AS A YOUTH FICTION ''HALÛK'UN DEFTERİ''

Abstract

Tevfik Fikret, who is an important figüre in Türkish Literature, because of the evil conditions in his country, he gives an importance to the youth. We can see, the importance which is given to the youth by Tevfik Fikret, in his poem book, which is named ''Halûk'un Defteri''. He sends Halûk to Scotland to have education.

By examining this poem book, we tried to understand that, how can we understand the expectations of Fikret from the youth. Thanks to this, beside being a poet, we try to explain Tevfik Fikret as an Artist, teacher and an architect.

Key words: Tevfik Fikret, Halûk, "Halûk'un Defteri"

[1] Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, mesutkaplann@gmail.com

"Halûk" ve Defteri

Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır;

Durmak zamânı geçti, çalışmak zamanıdır!

Tevfik Fikret

Türk Edebiyatının önemli konularından biri, şüphesiz ki şair çocuklarımızın hazin sonlarıdır. Bu isimlerden bazıları: Mehmet Akif'in oğlu Mehmet Emin, Recâizade Mahmut Ekrem'in oğlu Nijad, Rıza Tevfik'in oğlu Mehmet Said, Ali Ekrem'in oğlu Cezmi ve Tevfik Fikret'in 1895'te doğan ve 1965 yılında Amerika'da ölen oğlu Halûk'tur.

Yukarıda zikrettiğimiz bu isimlerden Halûk, babası Fikret'in ölümünden sonra en çok konuşulan, üzerinde tartışılan, eleştirilen ve hala da bu tartışmaların odak noktasını oluşturan karakterdir. Bu tartışma ve eleştirilerin en önemli etkenlerinden biri, muhakkak ki Fikret'in ondan beklediği yüksek umutlardır. Nitekim Türk edebiyatı ve toplumu, Halûk ismini Fikret'in dediği gibi: ''Bize bol bol ziya kucaklayıp getirecek olan ve İnkılap ordusuyla çarpışacak kahraman'' olarak tanıdı. Halûk, bilgiyi ve gücü elinde bulunduran tanrılardan (batı dünyası) bu gücü çalıp, Türk toplumunun hizmetine sunacak olan Promete'sidir. Fakat Halûk'un yaşamı, babasının idealleri doğrultusunda ilerlemez ve hayat onu bambaşka yerlere sürükler.

Halûk'un dünyaya gelişi ve II. Meşrutiyet ilânının Osmanlı Devleti'ne getirdiği olumlu hava, Tevfik Fikret için de büyük önem arz etmektedir. Öyle ki Meşrutiyet'in ilânı Fikret'in üzerindeki karamsar havayı dağıtarak onun Meşrutiyet'ten önce kapandığı Aşiyan-ı saadetinden çıkıp, tekrar halkın içerisine karışmasını, yarına daha ümitle bakmasını sağlar. Bununla birlikte heyecan ve ümit dolu şiirler kaleme almaya başlar.

Fikret'in bu heyecan ile oluşturduğu Halûk'un Defteri; 1911 (1327) yılında kendi el yazısıyla yayınlayıp, oğlu Halûk'un adını verdiği ikinci şiir kitabıdır. Kitap; ''Halûk'un Defteri'', ''Hayata Karşı Beşer'' ve ''Hitabeler'' başlıkları altında üç bölümden oluşmaktadır. Halûk'un Defteri bölümünde; ''Halûk'un Defteri'', ''Ümid Ölmez'', ''Bir Tasvir Önünde'', ''Zelzele'', ''Hayavata'', ''Şehrâyîn'', ''Devenin Başı'', ''Halûk'un Amentüsü'', ''Promete'', ve ''Halûk'un Vedâ'ı'' şiirleri bulunmaktadır. Hayata Karşı Beşer bölümünde; ''Hayata Karşı Beşer'', ''Resminin Karşısında'', ''Doğan Güneşe'', ''Hakikatin Yıldızı'', ''Cezâ-yı Mensiyyet'' ve ''Sultânî'ye'' şiirleri bulunmaktadır. Hitabeler bölümü ise; ''Ferdâ'', ''Bir Kız Mektebi İçin'', ''Hilâl-i Ahmer'' ve ''Gökten Yere'' şiirlerinden oluşmaktadır.

Burada bulunan yirmi şiirin ortak paydası ise; Fikret tarafından şekillendirilen bir geleceğin temellerini barındırıyor olmasıdır. Bu temellerin üzerine yapı oluşturacak ve halkını göklere çıkaracak olanlar ise; Fikret'in bilim tahsili için İskoçya'ya gönderdiği oğlu ve onun öğreneceği bilim ve fenle yol göstereceği Türk gençliği olacaktır.

Tevfik Fikret'in, Halûk'un Defteri'nde gençliğe verdiği bu değeri, Fikret'in yakın çevresinde bulunan Ruşen Eşref şu şekilde belirtir:

''Halûk'un Defteri, Fikret'in inkılâptan evvel ve sonra bu memleket gençliği için düşündüğü, duyduğu emellerin, kuvvetlerin, ümitlerin, ideallerin birer formülüdür. Onun kendi eliyle yazması da gençliğe karşı gösterdiği merbutiyetin (bağlılık) manevi bir nişanesi gibi idi'' (Ünaydın, 2002: 48-49).

Halûk'un Defteri, bu anlamda sadece bir şiir kitabı değil, dağılma sürecindeki Osmanlı Devleti'nin bir yeniden doğuş reçetesi olması bakımından da edebiyatımızda önemlidir. Biz de, Halûk Defteri'nde bulanan yirmi şiiri dönemin psikolojik şartlarını göz önünde bulundurarak değerlendirmeye çalıştık.

Halûk'un Defteri

Tevfik Fikret, II. Meşrutiyet'in ilânı ile sosyal içerikli kavramlardan; vatan, millet ve din gibi unsurları sıkça dile getirmeye başlar. Servet-i Fünûncuların en belirgin özelliklerinden biri olan resim, görüntü yahut bir manzarayı şiire yansıtma işini en iyi yapanlardan biri, şüphesiz ki Fikret'tir. Cenap Şahabettin'inin şiirlerinde sıklıkla tanık olduğumuz ahenk ve musiki; Fikret'te kendini şekil ve dekorda yani resimde toplar.

1909 yılında Sirkeci'de, arkasından el sallayarak İskoçya'ya gönderdiği, elindeki en değerli varlık olan Halûk'a duyduğu özlemi dindirmek için, her babanın yaptığı gibi evladının eşyalarıyla hasret giderdiği bir zamanda eline geçen ve küçük Halûk'un kullandığı bir defterde gördüğü manzara Fikret'i derinden etkiler. Gördüğü manzara karşısında şaşkına dönen Fikret, hem heyecanlanır, hem de gururlanır. Fırçasını eline alan Fikret, en iyi yaptığı işi yapmaya başlar ve karşısındaki duygusal görüntüyü tasvir eder.

Meşrutiyet öncesinde Fikret'in üzerinde dolaşan bedbin hava, meşrutiyet ile dağıldıktan sonra, özellikle vatan kavramını ve vatanın geleceğinden olan güvenini sıklıkla işlemeye başlar. Fikret'in ''Halûk'un Defteri'' şiirini resmetmeye başlaması ve bunu sosyal konulara değinerek göstermesinde Halûk'un da etkisi büyüktür.

Şiirin üzerine kurulduğu sosyal konular üzerinden ele alacak olursak:

Vatan ve bayrak unsuru:

Bir yanda vatan bayrağı, altında şu cümle:

''Ölmek ve yaşatmak seni!'' (Fikret, 2006: 7).

Küçük Halûk'un kaleminden dökülen bu duygusal ve temiz duygular, Halûk'un küçük yaşlardan itibaren vatanına ve bayrağına olan bağlılığının göstergesi olmasının yanında, asıl üzerinde durulması gerek bir husus daha vardır. O da şudur ki: Halûk'un ilerleyen yıllarda Amerika'ya gidip Hristiyan olması ve bir daha yurda dönmemesi, Fikret'i oğlunu yeterince kültürel değerlerine bağlamadığı ve bu doğrultuda yetiştirmediği iftiralarına maruz bırakacaktır. Fakat henüz çocuk olan Halûk'un bu sözleri babasına yapılan bu iftiraların yersiz olduğunu, babasının yaşadığı dönem içinde kendisini kültürel değerler çerçevesinde nasıl yetiştirdiğini gösterecektir. Kendisinde oluşan değişmelerin Fikret ile herhangi bir etkisinin olmadığı, yaşamaya başladığı çevre ve beşeri unsurların etkili olduğu görülecektir.

Fikret, Halûk'un defterinde gördükleri karşısında aşırı derecede duygusallaşarak Halûk'un bu satırlarını, onun yokluğunda kendine bir dost kabul eder:

(...) Bu kıymetli kâğıtlar bana bir yâr,
Bir yâr-ı samîmî; ... (Fikret, 2006: 8).

Dini unsurlar:

Meşrutiyet'ten önce dini duygularını bir kenara bırakan Fikret'in üzerinde bu duyguların tekrar etki göstermeye başladığını görüyoruz. Burada yaratıcıdan duygusal bir dille istekte bulunuyor:

Ey lemha-i mükrim, ne olurdu

Te'bîdine olsaydı imkân

Sermst-i tesellî yaşasaydım... (Fikret, 2006: 8).

Halûk'un Müslüman Türk bayrağı altına yazdığı:

''Ölmek ve yaşatmak seni!'' (Fikret, 2006: 7).

mısrası dini unsur bakımından önem teşkil etmektedir. Ayrıca Fikret kullandığı ''cennet'' ve ''melek'' kelimeleriyle de dini unsurlardan bahsetmeye devam eder.

Beşer unsuru:

''Toprak vatanım, nev-i beşer milletim… İnsan

İnsan olur ancak buna iz'anla, inandım.'' (Fikret, 2006: 29).

diyerek insana ve insanlığa olan inancını dile getiren Fikret; olmayacağını üzülerek bildiği halde, insanların birliğinden doğacak güce şöyle vurgu yapıyor:

Heyhât!

İnsan melek olsaydı, cihân cennet olurdu. (Fikret, 2006: 9).

Fikret, bütün olumsuzlukların insan merkezli oluştuğunu biliyor. İnsanın melek yerine geçemeyeceğini de biliyor, fakat en azından insanın melekler gibi kötülük yapmaktan uzak durmaları sayesinde bile dünyanın cennete dönebilecek kadar özel bir yer olabileceğinin ümidini yaşıyor.

Fikret, şiiri hayatı boyunca özlemini duyduğu, hayal ettiği ve bu doğrultuda en değerli varlığı; oğluna hasret kalmayı bile göze aldığı anı; vatan bayrağı ile Türk gencinin yol göstericisi olan Halûk'u görme hayaliyle sonlandırıyor:

Ey şanlı vatan bayrağı, bir gün seni oğlum

Bir mevkib-i zî-heybet-i hürriyet önünde

Çekmiş görebilseydim… O pür-hande ölürken

Etmezsem eğer şevkını takdis ile secde,

Dünyada en alçak baba elbet ben olurdum.

Oğlum, onu gönlünce yaşat… Ölme fakat sen. (Fikret, 2006: 10).

''Halûk'un Defteri'' şiirinde konu edinen gelecek ve ona bağlı ümitler, daha sonra ele alacağımız şiirlerde de kendini gösterecektir. Şiiri dil ve fonetik oyunlar açısından ele aldığımızda ise Fikret'in şiirlerinde hâkim olan yabancı kelimelerle burada da karşılaşıyoruz. Ayrıca Fikret'in birçok şiirinde karşılaştığımız ve şiirdeki ahengi ortaya çıkarmak için sıklıkla kullandığı ses tekrarlarına burada da karşılaşmak mümkündür. Örnek verecek olursak; ''n'', ''r'', ''m'' ünsüzlerinin şiirde en çok yer verilen ünsüz harfler olduğunu görüyoruz:

İnsan melek olsaydı, cihân cennet olurdu.

Bir ebr-i bahârîde çakan berk-ı şerer-hîz

Mümkün mü? Bu kıymetli kâğıtlar bana bir yâr (Fikret, 2006: 7-9).

Ünlü harflerden ise ‘‘e’’ ünlüsü birkaç mısrada hemen göze çarpıyor:

Karşımda ne bir debdebe görmek, ne de gülgûn

Etmekte derin sadmesi tâ ruhumu tehziz. (Fikret, 2006: 8-10).

Ses tekrarlarının yanında özellikle Fikret’in ‘‘Sis’’ şiirinden aşina olduğumuz ‘‘ey’’ nidalarının, ‘‘Halûk’un Defteri’’ şiirinde de yerini aldığını görüyoruz.

Ümîd Ölmez!

‘‘Yaşamak dîni benim dinimdir.’’ (Fikret, 2010: 446) diyerek açıklıyordu kendi inancını Fikret, Tarih-i Kadime Zeyl manzumesinde. Meşrutiyet’in Fikret’e yansıttığı olumlu hava kendini onun şiirlerinde hemen gösterecektir. ‘‘Ümîd Ölmez’’ şiirinde Fikret; ileriye dönük hayallerini düşünürken, bu hayallerin ilk sırasında gençlik vardır. Fikret’in gençliğe gösterdiği ilgi, kendini şiirin ilk mısrasında gösterecek:

Ölmek nedir şebâb için?.. Ümmîd ölür mü hiç? (Fikret, 2006: 11).

diye, gençliğin kendi gözündeki yerini bize gösterecek. Fikret için: Gençlik=Ümîd demekti. Fikret’in gençlikten bu kadar ümitli olmasında başlıca etken, elbette ki Halûk ile paraleldir. Bu sebeple Fikret, Halûk üzerinden tüm gençliğe seslenerek, onların bir ülkenin ümidi olduklarını, ümidin ölümsüz olduğunu yani bir nevi gençliğin ölümsüz olduğunu belirtiyor. Fikret:

‘‘Bir gün yapacak fen şu siyâh toprağı altın’’ (Fikret, 2006: 31).

Bu düşünce ve:

‘‘Ne bulursan bırakma; san’at, fen,’’ (Fikret, 2006: 38).

Bu isteklerle Halûk’u İskoçya’ya gönderecektir. İşte Fikret’in bu ümitleri, halkın ihya olması için bir çıkış noktasıdır. Fikret; ‘‘Ümîd Ölmez’’ şiirinde, insanlığın içerek ölümsüzleştiği fakat içmediği andan itibaren yok oluşunu hızlandıran âb-ı hayat suyu olarak:

Ümîd → Ümîdi taşıyan gençler → Gençlerin yol göstericisi Halûk → Halûk’un gençleri yönetecek gücü: Fen → Fennin alınacağı yer: İskoçya’yı göstererek, âb-ı hayat olarak feni işaret ediyor ve Halûk’u fenin en iyi öğrenilebileceğine inandığı batıya, İskoçya’ya gönderiyor. Halûk’un getirecekleriyle beraber, Osmanlı Devleti toplumundaki zehirlere karşı, toplumun elinden alınan bütün hakları, güzellikleri onlara tekrar verip, onları huzura kavuşturacaktır. Bu sayede dünya cennete dönecek, bir nevi insanlık dünyada cennet hayatı yaşayacak, böylelikle hiçbir insan cennetin (fenin) verdiği güzelliklerden mahrum kalmayacaktır. Böylece Fikret, kaderin insanın elinde olduğunu ve bunu istediği takdir de değiştirilebileceğini gösteriyor.

Fikret, ‘‘Sis’li yıllardaki o bedbin havanın dağılışını bize kullandığı unsurlarla gösteriyor; ölüm, zevâl, sümûm, hâin, cân firîb, şûre-i nasîb ve berzah gibi olumsuz değişlere karşı, şebâb, ümmîd, çeşme-i Hızr’ın zülâli, ezhâr gibi olumlu söylemlerle kendisindeki değişmeyi de bizlere daha net gösteriyor. Bunun yanında Fikret, okuyucuya bir şeyler öğretmek amacı güderek, bazı sorular sormaktan geri durmuyor:

Ölmek nedir şebâb için? Ümmîd ölür mü hiç?

Hâin sümûma karşı nasıl, hangi kuvvetin

Nûşâbe-çîn-î feyzi olur?...

(...) Hangi cân-firîb

Ezhâr-ı tesliyetle eder şûre-i nâsib

Enzâr-ı hadşe-dârını tatmin?... (Fikret, 2006: 28-29).

Böylece okuyucu, bu sualler sayesinde kendisi için iyi ve kötüyü daha net kavrayabilmektedir.

Bir Tasvir Önünde

Servet-i Fünûncuların, özellikle Tevfik Fikret'in şiirlerinde en çok yararlandığı durumlardan olan bir tablo karşısında o tabloyu tasvir etme anlayışı önemli yer tutar. Nitekim ''Bir Tasvir Önünde'' şiiri de bunun en güzel örneklerindendir. Tabi Fikret'in gördüğü bu tablolar sadece bir tabiat içinde gelişen durumlardan ibaret değildir. Bu bir fotoğraf, ya da ''İzler'' şiirinde olduğu gibi yerdeki bir ayak izi dahi olabilmektedir.

Bu şiirde de böyle bir durum söz konusudur. Fikret'in ''Halûk'un Defteri'ni yazma nedenlerinden olan ve Halûk üzerinden bütün Türk gençliğini eğitme amacıyla yazılmıştır. Burada da Fikret'in gelecekteki ideal Türk gençliği profilini oluşturan ilk kişi olan Halûk'un bir fotoğrafı karşısında yazılmıştır. Halûk'un İskoçya'ya gidişinden sonra onun tekrar döneceği günlerin hayaliyle Halûk'un fotoğrafı karşısında, ona önemli benzetmeler yapar ve şiirin ilk kısmında şöyle der:

Güldün, bu mehâbet seni güldürdü; o kaşlar,

Bir ok gibi âteşli nazarlarla müsellah

Gözler, o bakırdan göğüs, atlar

Bir kaplanın evzâı kadar tîz ü mücennah

Etvâr-ı levandâne, o bâzû-yı Gazanfer

A'sabını oynattı… (Fikret, 2006: 13).

Diyerek Halûk'a, Promete'sine bağladığı umutların ne kadar büyük olduğunu gösterir.

Şiirin ikinci bölümü ise Türk gençliğinin yol göstericisi olan Halûk'a kendi ecdadını anlatmaya başlar. Bilindiği üzere Fikret on iki yaşına geldiğinde annesini hac yolunda, babasını da asılsız bir jurnal yüzünden sürgüne gönderilmesiyle kaybeder. Fikret anne ve baba hasretiyle büyümenin nasıl bir duygu olduğunu bildiğinden dolayı, biricik oğlu Halûk'a ceddini anlatmaya ve yapması gerekenleri bir ders şeklinde anlatmaya başlıyor:

(...) Bu irsî ve cibillî

Necdet sana bir cedd-i ba'îdin şeref-âver

Bir tuhfesidir; sen bu cerî hûn-ı asîli

İnsanlığı ihyâ için îsâr edeceksin;

Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin! (Fikret, 2006: 14).

Halûk'a insanlık dersini vererek, son mısrada da şiirin ana düşüncesini açıklar Fikret. Şiirin önemli noktalarından bir tanesi de sıkça başvurulan benzetmelerdir: Ok gibi kaşlar, ateşli bakışlar silahlanmış gözler, bakırdan göğüs, bir kaplan kadar çabuk ve kanatlı.

Bu benzetmeler sayesinde Fikret'in kahramanı olan Halûk'un babası nezdindeki yeri de daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Zelzele

Tabiat olayları, insanların beraberce yaşamak zorunda oldukları doğa olaylarıdır. Bu doğa olaylarının güzellikleri olduğu kadar, şüphesiz ki insan ve insanlık için olumsuz sonuçlar doğuranları da mevcuttur. Bu olumsuz tabiat olaylarının en korkunçlarından biri de depremdir.

''İstanbul, tarih boyunca şiddetli birçok deprem yaşamıştır. Bunlardan özelikle 1509, 1690, 1894 yılında meydana gelenleri en şiddetlileridir. İstanbul son şiddetli depreme 10 Temmuz 1894 tarihinde sahne olmuştur. Bu depremde tespit edilmiş olarak 474 kişi ölmüş, 482 kişi yaralanmış, 387 dayanıklı yapı ve 1087 ev, 199 dükkân büyük ölçüde zarar görmüştür.'' (Sezer, 1996: 171).

Türk edebiyatında özellikle tabiat güzelliklerine şiirlerinde yer veren birçok şairimiz vardır. Fakat deprem konusuna şiirinde yer veren ilk isim olarak Tevfik Fikret'i söylemek yanlış olmaz. Servet-i Fünûn edebiyatçıların en belirgin özelliklerinde olan görüntüyü tasvir etme işini Fikret, İstanbul'da 1894 yılında meydana gelen büyük depremi ''Zelzele'' şiirinde çizecektir. 1895 yılında Fikret'in umut kaynağı olan Halûk doğmuştur. Halûk doğduğu andan itibaren, Fikret tarafından kendisi için öğretici, hayatın gerçeklerini anlaması için şiirler yazmıştır. Fikret, Halûk'a dünyaya gelmeden önce yaşanan bu büyük felaketi anlatmak ve geldiği yerin nasıl bir yer olduğunu ''Zelzele'' şiirinde gösterecektir. Fikret'in şiirinde sıkça karşılaştığımız şiir metnini iki parça gibi görüp, şiirin ilk kısmında olayı tasvir, ikinci kısmında ise asıl vermek istediği mesajları vardır. Fikret bunları yaparken de şiirin bütünlüğünü bozmamaya büyük önem verir.

''Zelzele'' şiirinin ilk kısmında Fikret; felaketin yaşandığı yılı belirterek Halûk'a geldiği yerin ve bu yerin başına gelenleri anlatmakla sürdürür şiiri. İstanbul'da "köhne izbe" (eski karanlık) diye bahseden Fikret; depremin yaptığı etkileri, çarpıntı, kırdı, yıktı gibi telaffuzlarla belirtip, yerle bir olan minareler ve insanların deprem yüzünden solan yüzlerini göstermesiyle konuya daha trajik bir hâl aldırıyor. Fakat Fikret için asıl trajik olan; insanların depremin varlığından haberdar oldukları halde bunu umursamayıp, böyle yıkıcı bir derse katlanmayı tercih etmeleridir.

Fikret Halûk'a geldiği dünyayı şiirin ilk bölümden anlattıktan sonra, daha yürümeye başlamamış olan küçük Halûk'a ileride yapması gerekenleri ve karşılaşacağı olumsuzlukları anlatmaya başlıyor. Hayatın zorluklarıyla ikinci bölümü anlatmaya başlayan Fikret; buna rağmen her zaman bir umudun olduğunu ve bu umut sayesinde hayatın daha iyi geçebileceğini şöyle izah ediyor:

(...) koşmak

Nihâyetinde yorulmak ve boş yorulmaktır;

Hayâtı dîv-i hakikatle çarpışan kazanır;

Zafer biraz da hasar ister; (Fikret, 2006: 17).

Diyerek şiirin ana düşüncesini de belirten Fikret; hem 1894 yılındaki İstanbul depremini, hem de ondan alınması gereken dersleri bizlere gösteriyor.

Yukarıda belirtiğimiz gibi Türk edebiyatında deprem konusunu ilk işleyen ismin Fikret olduğunu söylemiştik. İstanbul depreminden dört yıl sonra 1898 yılında Balıkesir'de meydana gelecek büyük deprem için ''Verin Zavallılara'' isimli şiirinde deprem konusunu tekrar konu edinerek:

(...) verin,

Verin şu dullara, yoksul kalan şu eytâma,

Verin enînine... (Fikret, 2010: 54).

diyen Fikret, bu mısralarla sonlandıracağı şiirinde, edebiyatımızda pek yeri olmayan depreme ve onun bıraktığı etkilere tekrar değinecektir.

Hayavata

Fikret, mizaç olarak hassas bir yapıya sahiptir. Bu yüzden herhangi bir yerde yaşadığı yahut gördüğü bir olayı şiirine konu edinebilmiştir. Fikret, Halûk için küçük bir sandal almıştır, bu sandal küçük Halûk için olduğu kadar da Fikret içinde çok özel bir anlam taşır. Nitekim Fikret de ''Hayavata'' adını verdiği bu küçük sandalla gezinti yapmaktan mutluluk duyduğunu eşi Nâzime Hanım belirtmektedir.

Amerikalı şair Henry Wadsworth Longfellow (1807-1882); Hiawatha (Hayavata) adında bir kahraman yaratmış ve onunla ilgili birçok şiir yazmıştır. Hiawatha's Sailing (Hayavata'nın Sandalı), Hiawatha's Friends (Hayavata'nın Arkadaşları), Hiawatha's Fishing (Hayavata'nın Balığı), Introduction To The Song Of Hiawatha (Hayavata'nın Şarkısına Giriş) bunlardan bazılarıdır. Longfellow'un bu kahramanı Fikret'in de dikkatini çekmiş olmalı ki bu karakteri kendi şiirine başlık olarak almıştır. Fikret'in bu kahramanın sadece ismini mi almış olduğunu yoksa yukarıda saymış olduğumuz bu şiirlerin herhangi birinden etkilenerek mi yazdığını tam olarak bilememekle beraber, hem Fikret'in, hem de Longfellow'un Hayavata'sının (Hiawatha) iyi bir incelemeden sonra, yargıya varmanın daha doğru olacağı kanısındayız.

Fikret'in, ''Hayavata'' şiirin altına yazdığı ''Küçük Sandal'' başlığı dikkat çekici ilk unsurdur. Bu başlığın Longfellow'un Hiawatha's Sailing (Hayavata'nın Sandalı) şiiriyle benzerlik göstermesi, Fikret'in bu şiirden etkilenmiş olma ihtimalini güçlendirmektedir. Nitekim Longfellow ve Fikret'in şiir biçimlerinin birbiriyle paralellik göstermeleri bu ihtimali daha da güçlendirmektedir.

İlk başta belirttiğimiz gibi Fikret; hassas ve çabuk kırılan bir yapıya sahip olduğu için çok fazla halkın içinde duran biri olmamıştır. Fakat dışarıya çıktığı dönemlerde yahut Aşiyan'ının penceresinden gördüğü olayları şiirine konu olarak almıştır. ''Hayavata'' şiirinde de böyle bir durum söz konusudur.

Fikret, Halûk ile çıktığı bir sandal gezisindeki gözlemlerini bu şiirde anlatıyor. Muhteva konusunda çok fazla derine inemediğimiz şiir için; küçük Halûk'un ve İstanbul Boğazı'nın (Bosfor) birbirleriyle tanışmaları ve Fikret'in bu andaki gözlemlerinin, şiirin ana düşüncesini teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Şiirin sonunda dikkat çeken konulardan bir tanesi de şudur ki: Bosfor'u bir vahşet çölü olarak görüp, sandalı o çöle, yani denize batmadığı için firari olarak göstermesidir. Bu firariyi, bir nevi Halûk'u hürriyetin adı olarak gösterip, günlerini hür olarak geçirmesini ve kendisinin bundan hiçbir zarar görmemesini bir baba şefkati ile istemektedir.

Şehrâyin

II. Abdülhamit'in tahta çıkışının, (Rumî; 19 Ağustos 1292, Miladi; 31 Ağustos 1876) yirmi üçüncü yılı münasebetiyle İstanbul Boğazında yapılan tören, her yeri bir bayram havasına sokmuştur. Herkesin büyük bir memnuniyetle karşıladığı bu cülûs töreninden hiç hoşlanmayan biri vardır, o da Tevfik Fikret'tir.

Rumî, 19 Ağustos 1315 (Miladi, 31 Ağustos 1899), tarihini taşıyan ''Şehrâyin'' şiirinde Fikret; Osmanlı donanmasının yaptığı bu ihtişamlı törenden daha önemli bir gücün, gizli bir ihtişamın, umudun olduğunu gururla anlatmaktadır.

Öncelikle şiirin yazıldığı dönem üzerinden bakacak olursak; Fikret'in Boğaz'da gördüğü bu manzaradan rahatsız olmasının sebeplerini daha anlayabileceğimiz kanısındayız:

Şiir 1315 (1899) tarihini taşımaktadır. Bu tarih, ''Şehrâyin'' şiirinin ''Halûk'un Defteri'' kitabında bulunan şiirlerinde önce yazıldığı ve Servt-i Fünûn dönemine ait bir şiir olduğunun göstergesidir. Fikret bu şiiri yazdığı dönem otuz iki, Halûk ise henüz dört yaşındadır. Aşiyan henüz yapılmamış, Fikret ailesiyle birlikte kayınpederinin Rumelihisarı'ndaki yalısında yaşamaktadır. Bu dönemde Fikret, İsmail Safa ve Hüseyin Sîret ile birlikte gece geç saatlere kadar bir evde oturmaları yüzünden saraya jurnal edilirler. Bu jurnal yüzünden üçü de tutuklanır, Fikret üç gün sonra serbest bırakılırken, İsmail Safa, Sivas'a, Hüseyin Sîret ise Adıyaman'a sürgün edilir. Bu olay, Fikret'i çok üzdüğü gibi, aynı zamanda Saray'a karşı daha büyük bir kin ve nefret duymasına sebep olmuştur.

1899 yılının Ağustos akşamı, İstanbul Boğazı'nda her yıl bu tarihte düzenlenen bir eğlence, bir şatafat ile II. Abdülhamit'in cülûs günü kutlamaları yapılmaktadır. Bu sebeple Boğaz'a getirilen ihtişamlı Osmanlı donanmasının görüntüsü şiirde anlatılmaktadır. Bu donanma öyle süslenmiştir ki, bundan etkilenmeyen, heyecan duymayan hiç kimse yoktur. Fikret, donanmanın ihtişamını; renk, ışık, süs ve parlak gibi kelimelerle ifade ederken, bu ihtişamın getirdiği etkileri de; sevinç, şenlik, neşe, heyecan kelimeleriyle bir ressamın elinden çıkan fırça darbeleri gibi şiirde kendini göstertmiştir. Bu da Fikret'in görüntüyü anlatmadaki başarısının bir göstergesi mahiyetindedir. Bir bayram havası estiren bu görüntü, aslında Fikret'in nefret duyduğu bir durumdur. Çünkü Fikret'in en yakın dostları saray tarafından sürgün edilmiş, basın hayatında sansürlerin söz konusu olduğu bir dönemdir. Halk da baskı içerisindedir. Fikret'in bu kızgınlığı elbette ki sadece sarayla sınırlı değildir. Onun kızgınlığı birazda toplumadır. Baskı rejimin olduğu bu dönemde, bir donanmanın parlak ve süslü görüntüsünün halkın üzerine bu kadar etki yapması, heyecan duygusu uyandırması, Fikret'in kabul edemediği bir durumdur. Çünkü insanlar, yılda sadece bir defa yapılan Boğaz'daki bu geçici ışıklara kanarak, kendi içindeki ışığı ve gücü görememektedirler.

On altı üçlü mısradan oluşan ''Şehrâyin'' şiirinin ilk on bir üçlüğünde yukarıdaki bu duygular Fikret tarafından anlatılırken, geriye kalan beş üçlüğünde ise Fikret; asıl anlatmak istediklerini söylemeye başlar. Dışarıdaki bunca geçici ışık ve aydınlık yüzünden, kendi evinin bir harabe gibi görünmesine isyan ediyor; Fikret'in evinde dışarıdaki ışıktan daha parlak ve geçici olmayan gizli bir ışık vardır. Bu ışık küçük, fakat Fikret'in ümitleriyle doludur. Bu ümitleri de oluşturan en büyük kaynak, elbette ki henüz dört yaşında olan küçük Halûk'tur, gençliktir. Fikret, bu ışıktan o kadar emindir ki; bir gün bu ışık, yani Halûk, elindeki bayraktan alacağı güvenle bu halkı aydınlığa kavuşturacaktır. Fakat bu aydınlık cülûs kutlamalarının aydınlığı gibi değil; daimi olacaktır.

Devenin Başı

''Halûk'un Defteri'' kitabında bulunan şiirlerden biri olan ''Devenin Başı'' şiirini, buradaki diğer şiirlerinden farklı kılan; bu şiirin, şiirden çok bir masal üslubuyla yazılmış olmasıdır.

Şiir okunmaya başlandığı andan itibaren bir masal havası vermektedir. Fikret, bu havayı oluşturmak için de toplumdaki bazı unsurlara yeni anlamlar yükleyerek yapmıştır.

Öncelikle Fikret'in farklı anlamlar yüklediği unsurlara bakacak olursak:

Büyük Deve → Osmanlı Devleti.
Devenin çürük başı → Devletin başındaki yöneticiler.
Devenin gövdesi → Osmanlı halkı.
Karga → Kadere katlanılması gerektiğini düşünen kesim.

Şiirin, bir nevi masalın öyküsüne gelecek olursak; büyük bir deve, akılsız başı yüzünden dağ, tepe, çöl hep yürütülür ve devenin koca gövdesinin yorulmasına sebep olur. Devenin gövdesi artık isyan noktasına geldiğinde ise derdine bir çare bulmak ister ve karşılaştığı bir kargadan yardım ister. Fakat karga; deveye, bu başın Allah tarafından verildiğini ve buna katlanılması gerektiğini söyler. Deve çaresizce akılsız başı yüzünden bu işkenceyi çekmeye devam eder. Devenin gidecek kimsesi de yoktur. Deve artık dayanamaz ve gördüğü bir çukura, o akılsız başını uzatıp, baktıktan sonra geri çekilerek: Akılsız deve cehenneme, diyerek o akılsız başa sahip olan devenin sonunu getirir.

Fikret, Halûk'a bu şiiri masal gibi anlatırken, hem Halûk'a ve gençliğe anlatmak istediğini, hem de şiirin ana düşüncesini şiirin son mısrasında veriyor:

Haksızlık eden başları bir gün… Koparırlar (Fikret, 2006: 28).

Yukarıda göstermiş olduğumuz eşleştirmeleri yerlerine koyarak, şiiri tekrar okuduğumuzda ise Fikret'in anlatmak ve göstermek istediklerini daha net görebiliriz.

Şiirin dikkate değer diğer yanı ise; dini unsur olarak Allah kelimesinin iki kez telaffuzuyla beraber, deve ve karganın konuşmasıyla yapılan teşhis ve intak edebi sanatlarıdır.

Halûk'un ''Âmentü''sü

''Halûk'un Âmentüsü'', ''Halûk'un Defteri'nde bulunan önemli şiirlerden bir tanesidir. Bu şiiri özel kılan unsurların başında, Fikret'te II. Meşrutiyet'in ilanından sonra oluşan dünya ve din anlayışını yansıtıyor olmasıdır. Arapçada ''inandım'' manasına gelen ''Âmentü''; İslam dinin esaslarını belirtmekte kullanılan bir düzenektir. İslam'ın esasları olan; Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak, meleklerine inanmak, kitaplarına inanmak, peygamberlerine inanmak, ahiret gününe ve kadere inanmak, hayrın ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmayı belirten sistemdir.

II. Meşrutiyet ilanın Fikret'e yeni umutlar oluşturduğunu, kendisinden ziyâde Halûk'un, Türk gençliğinin, daha sonra da tüm beşeriyetin mutlu olacağı bir dünya hayali kurmasına sebep olduğunu daha önceki şiirlerde belirtmiştik. Bu sebeple Fikret, kurduğu hallerin gerçeğe dönüşebilmesi için yeni bir şeyler üretmek zorundaydı ve beşeriyetin değişmesi gerekiyordu. Bu değişim de elbette ki; beşerin ''Âmentü''sünden geçiyordu. Fikret, yeni bir Âmentü oluşturmak zorundaydı. Yeni oluşturduğu bu inancı, Halûk'un Âmentü'sünde açıklamaktadır. Lâkin Fikret, burada anlatmak istediğini aslında ''Halûk'un Defteri'' şiirindeki:

‘‘İnsan melek olsaydı, cihân cennet olurdu.’’

mısrasıyla bir bakıma gösteriyordu. Halûk’un Âmentü’sünde yine yukarıdaki mısra gibi beşer merkezli bir yaklaşım söz konusudur. Fakat bu düşünce daha ayrıntılı biçimde dile getirilmiştir. Şiirin tahliline geçmeden önce öncelikle şunu belirtmek gerekir ki; geçmiş yüzyıllarda yazılmış bir eserin anlaşılabilmesi, tadına varılabilmesi ve değerlendirilebilmesi için eserin yazıldığı çağdaki koşullar, inançlar, dünya görüşü, sanat anlayışı ve gelenekleri hakkında bilgi sahibi olunması gerekir. Bundan ötürü eser tam anlamıyla kavrayabilmek, ona doğru bir açıdan bakabilmek için okurun o çağa dönebilmesi, yazarın amaçlarını anlayabilmesi ve o çağın okurunun gözleriyle bakabilmesi lazım gelir esere (Moran, 2013: 78-79). İşte bunu yapabilirsek, yazarın kafasına ve ruhuna sızabilir ve eser meydana getiren, duyguları, fikirleri keşfedebilirsek, eserin gerçek anlamını kavrar, yorumlar ve yazarın yapmak istediğini ölçebiliriz (Moran, 2013: 132). Bu açıdan, şiirin yazıldığı döneme bir göz atmanın, şiirin daha iyi anlaşılması bakımından, fayda sağlayacağı kanısındayız. Şiirin yazılmış olduğu II. Meşrutiyet dönemi yıllarında Fikret’in psikolojik durumuna baktığımızda, ilk sırada Fikret’in tüm umut ve geleceğin ışık kaynağı olan oğlu Halûk, Türk gençliğini aydınlatacak gücü, fen bilimlerini getirmeye, İskoçya’ya gitmiştir. II. Abdülhamit’in baskıcı yönetimi, hâfiye teşkilatını varlığı ve sansür uygulamaları, aydın ve vatanseverlere karşı duyduğu sindirme politikaları. İkinci Meşrutiyetle birlikte Osmanlı Devleti fiilen dağılmış, balkanlarda isyanlar çıkmaktadır. Dünya genelinde de savaş rüzgarları esmekte ve milyonlarca insan din ve çıkar yüzünden öldürülmektedir. Son olarak da Osmanlı Devletinde yaşanan tüm bu olumsuzluklara boyun eğip, kaderine razı olan bir Osmanlı halkı vardır. Belki de Fikret’in ‘‘Halûk’un Âmentü’sü’’ şiirinde beşeri bu kadar ön plana çıkarması, halkın içindeki gerçek gücü dışarı çıkarma arzusudur.

Şiirin ilk beytinde anlamı tam olarak anlaşılmayan bir güçten bahseden Fikret, bu güce tüm beyitlerin sonunda kullandığı ‘‘inandım’’ redifiyle bağlılığını belirtecektir:

Bir kudret-i külliyye var ulvî ve münezzeh,

Kudsî ve mu’allâ, ona vicdanla inandım (Fikret, 2006: 29).

Fikret’in bahsettiği bu gücün İslam dini ve Allah olmadığı, diğer beyitlerden anlaşılmaktadır. Yeryüzünü, vatanı, beşeriyeti millet olarak kabul eden Fikret; İslam dininin kabul ettiği ‘‘şeytan’’, ‘‘cin’’, ‘‘melek’’ gibi varlıkları reddederek bunların olmadığını, aslında bunların temelinde insanın olduğuna inandığını, fakat insanın kendi gücünün farkına vardığı zaman, dünyayı cennete çevirebileceğine kanaat getiriyor:

Şeytan da biziz cin de, ne şeytan var ne melek var;

Dünya dönecek cennete insanla, inandım (Fikret, 2006: 29-30).

Tabi Fikret’in bu düşünceleri, İslam dininin kabul etmediği görüşlerdir.

Tüm insanları kardeş olarak gören Fikret; yaşadığı dönem ve günümüzde dâhil olarak bunun çok zor olacağının farkında olmasına rağmen, Fikret’in Hümanist kişiliği yüzünden bu hayale bin can ile inanıyor:

Ebnâ-yı beşer birbirinin kardeşi… Hulyâ!

Olsun, ben o hülyaya da bin cânla inandım (Fikret, 2006: 30).

Fikret, şiirdeki en trajik mısrayı ise, insanlığın tarih boyunca değiştiremediği acı bir konuyla belirtmektedir:

Kan şiddeti, şiddet kanı besler… (Fikret, 2006: 30).

Tüm bunların bir tek yol ile düzelebileceğini ifade eden Fikret; bu uğurda oğlu Halûk'u İskoçya'ya göndermiştir. Onun gözünde dünya devamlı bir değişim içerisindedir. Bu değişim bu güne kadar hep dini yollar ile ve dinin temeli olan kutsal kitaplarla oldu. Fakat bu kutsal kitaplar insanların arasına farkların girmesin sebep oldu ve insanlar kardeşlikten çıkıp birbirlerini öldürecek derecede düşman olmuşlardır.

Artık dünyanın yeni bir değişime ihtiyacı vardır, bu değişim de Fikret'in nezdinde şu şekilde olacaktır:

Bir gün yapacak şu fen şu siyah toprağı altın,

Her şey olacak kudret-i irfânla… İnandım (Fikret, 2006: 31).

Fikret, bu şekilde fenne olan inancını da gözler önüne sermektedir.

Promete

Meşrutiyet devrinin heyecan verici havası, Fikret'te önemli bir yer edinmiştir. Fikret'teki bu heyecan duygusu, kendisini birçok şiirde göstermiştir. Bunlardan bir tanesi de ''Promete''dir. Fikret'in şiirlerindeki heyecan duygusunun önemli bir düzeyde olduğu şiirlerden olan ''Hayavata'' şiirini daha önce açıklamıştık. Bu şiirin önemli özelliklerinden biri de Fikret'in bu şiirde, Amerikalı şair Longfellow'dan etkilendiğini görmüştük. Fikret'in batı dünyasındaki yazarlardan olan etkileşimini ''Promete'' şiirinde de görebiliyoruz.

Öncelikle Promete'nin kim olduğuna bakacak olursak: Antik Yunan mitolojisinde geçen Promete efsanesi şu şekilde anlatılmaktadır: Ateş tanrılar için çok değerliydi ve ateşi kendilerine saklamaktaydılar. Fakat Promete tanrıların elindeki bu ateşi çalıp insanlara verir. Buna çok sinirlenen Zeus ve diğer tanrılar, Promete'yi Kafkas dağlarının tepesine zincirlerler. İşkence olarak da bir kartal her gün Promete'nin ciğerini parçalar, fakat Promete'nin ciğeri her gece iyileşip tekrar eski haline döner. İşkence bu şekilde devam eder. Daha sonra Herakles (Herkül) gelip Promete'yi kurtararak, onun siyasal gücü zorla elinde tutan titanlarla mücadele etmesini sağlar. Promete'nin bu hikâyesini, tanrılara başkaldırmasını, Alman yazar, Johann Wolfgang Von Goethe 1774 yılında ''Prometheus'' isimli şiirinde anlatmıştır.

Goethe'nin Prometheus'ine tekrar döneceğiz. Önce Fikret'in Promete'sine bir göz atalım: Fikret, daima aydınlığın toprağı olarak gördüğü batı dünyasının bilime verdiği önemden dolayı, batıya duyduğu bir hayranlığı vardır. Bu sebeple, özellikle ''Halûk'un Defteri'ndeki şiirlerde buna sıkça değinmiştir. Promete şiirinde de böyle bir durum ve karşılaştırma söz konusudur.

''Halûk'un Âmentü'sü'' şiirinde Halûk ve gençliğin yeni inanç esaslarını ortaya koyan Fikret; bu şiirden hemen sonra insanın daha iyi yaşaması için tanrılardan ateşi çalan Promete'yi kullanarak Halûk ve Türk gencinin halkı için yapmaları ve neden yapmaları gerekenleri anlattığı ''Promete'' şiiri gelmektedir. Bu iki şiirin ''Halûk'un Defteri'nde arka arkaya sıralanıyor olması bir tesadüf müdür bilinmez fakat kitabı istediği gibi ve kendi el yazısı ile düzenleyen Fikret'in bunu bilerek yapması muhtemel bir durumdur. Nitekim bu iki şiiri artarda koyarak okuyucuya vermek istediğini daha net bir biçimde gösterebilmektedir.

Şiirin ilk mısrasında hem kendinin, hem de tüm toplumun özlem duyduğu konuya (bilim ve gelişmek) değinen Fikret; batının gelişmişliğinden ''ateşten gaga'' olarak bahsederken, onların bize karşı olan üstünlüğüne değinmektedir:

Onlar niçin semâda, niçin ben çukurdayım?

Gülsün neden cihân bana, ben yalnız ağlayım?.. (Fikret, 2006: 32).

diyerek Halûk'a batının kendilerine olan üstünlüğünü gösterirken, öte yandan batı dünyası gibi gelişmenin ve yükseğe çıkmanın ne kadar güzel olduğunu söylemektedir:

Yükselmek âsûmâna ve gülmek, ne tatlı şey!.. (Fikret, 2006: 32).

Osmanlı'nın üzerinde dolaşan olumsuz hava yüzünden, Osmanlı Devleti'nden ''hasta vatan'' olarak bahseden Fikret; İskoç diyarına fen öğrenmeye gönderdiği ve ışığı özleyen milletinin ''meçhul elektrikçisi'' olarak tanımladığı oğluna bu vatan için yapması gerekenleri sıralıyor. Bu yorgun ve hasta vatanın yeniden canlanması için batıda ne varsa getirmesini söylüyor. Çünkü vatanın her şeye ihtiyacı vardır. Bu halkın ışığa karışması gerek ve âsümâna çıkması lazımdır. Uyuşukluğu gideren, ruha güç veren her ne varsa bunun bize de gelmesi gereklidir. Şiirin sonunda ''gökten ateş çalan deha'' olarak belirttiği Promete'ye atıfta bulunan Fikret, Halûk'a bunu örnek göstererek, Promete gibi tarih sayfalarına adını yazdıramayacak olsa bile, bu vatan için elinden gelen tüm gayreti yapmasını belirtmektedir.

Halûk'un Defteri'nde sıklıkla karşılaştığımız temenni ve ümidin, kendini Promete'de de gösterdiğini görebiliyoruz. Şimdi de Fikret'in etkilenerek kaleme aldığı Geothe'nin Prometheus'ine tekrar dönüp, bu şiirin Promete ile olan farklılığına göz atalım:

PROMETHEUS

(...)

Yoktur şu gökyüzünün altında

Siz Tanrılardan daha yoksul olanı!

Büyüklüğünüzün acınası besinleridir

Aldığınız kurbanlar

(...)

Ama ben insanlar yaratıyorum şimdi,

Sadık kalarak kendi örneğime,

Benimkisi gibi bir soy yaratıyorum,

Acı çekip ağlayacak, hayatın tadına

Varıp mutlu olabilecek

Ve tıpkı benim gibi,

Seni hiçe sayacak bir soy! (Goethe, 2006: 2-4).

Goethe'nin Prometheus'unda tanrıya karşı bir isyan, çılgınca bir başkaldırış varken, Fikret'in Promete'sinde ise, vatanın geleceği için feda ettiği oğlu Halûk'a, bu vatan için yapması gerekenleri anlatmaktadır.

Halûk'un Vedâ'ı

Dönemin sosyal ve siyasal şartları, Fikret'in bir şeyler yapması gerektiğini gösteriyordu. Meşrutiyet'in ilanı sayesinde Fikret, artık geleceğe daha çok ümitle sarılmıştı. Meşrutiyet

ilanının yanında, Fikret'te geleceğe karşı oluşan bu ümidi oluşturan diğer bir husus da oğlu Halûk'tur.

16 Eylül 1909'da yazılan ''Halûk'un Vedâ'ı'' şiiri; Fikret'in Halûk'u bilim diyarına, İskoçya'ya göndermesi üzerine yazılmıştır. Fikret, ''Promete'' şiirinde vatanın meçhul elektrikçisi olarak gösterdiği Halûk'u bu gaye ile İskoçya'ya gönderecektir.

Bize bol bol ziyâ kucakla getir;

Düşmek etrafı görmemektendir (Fikret, 2006: 38).

diye de Halûk'a öğüt verecektir. Halûk gidecek ve milletini yükseklere çıkaracak her ne varsa hepsini alıp getirecektir. Halûk, doğduğu andan ve Fikret'in ölümüne dek olan zaman zarfında, Fikret'in tüm ideallerinin toplandığı merkez olmuştur. Fikret, Bütün umutları Halûk'un omuzları üzerine inşa etmişti. Öyle ki vatanın tüm geleceği henüz on dört yaşındaki Halûk'a bağlanmıştı Fikret tarafından. Halûk eğitimini tamamladıktan sonra ülkede devrim yapacak ve bu devrimin, inkılabın öncüsü olacaktır. Fikret, Halûk'u:

İnkılâb ordusunda çarpışacak kahraman (Fikret, 2006: 45).

olarak da gösterecektir. Halûk İskoçya'ya gittiği yıl Osmanlı Devletinde meşrutiyet yeni ilan edilmiş, toplum, birçok yönden eksik kalmıştır. Bu sebeple Fikret, bir doktor edası ile Halûk'a yazdığı reçeteyi verecek ve burada yazılı olan tüm ilaçları getirip, toplumu tedavi etmesini isteyecektir.

Ne bulursan bırakma: San'at, fen,

İ'timâd, i'tinâ, cesaret, ümîd,

Hepsi lâzım bu yurda, hepsi müfîd (Fikret, 2006: 38).

Halûk'un bunları getirmesi elbette ki hiç kolay olmayacaktır. Buna rağmen Halûk'un hiçbir zaman pes etmeyeceğini söylüyor.

İşte bir yol ki hep çakıl ve diken;

Geçeceksin yarın bu yoldan sen…

Geçeceksin, ayakların yorgun,

Ellerin şerha şerha, bağrın hûn,

Fakat alnın açık, yüzün handân (Fikret, 2006: 40).

Halûk, önüne çıkan zorluklara göğüs gerdikten sonra, henüz yazmayı yeni öğrendiği yıllarda defterinde çizdiği vatan bayrağının altına yazdığı ''ölmek ve yaşatmak seni'' sözünü yerine getirebilecektir. Fikret bunu şiirde şu şekilde belirtecektir:

Koşan elbet varır: düşen kalkar;

Kara taştan su damla damla akar,

Birikir, sonra bir gümüş gül olur;

Arayan hakkı en sonunda bulur… (Fikret, 2006: 41-42).

''Halûk'un Vedâ'ı'' şiirini daha çok didaktik bir biçimde oluşturan Fikret'in, bu şiirdeki önemli hususlarından bir tanesi de, dini unsur olarak kullandığı ''Hak'' kelimesine bolca yer

vermesidir. ‘‘Halûk’un Defteri’’ kitabında toplam 25 defa tekrar edilen ‘‘hak’’ kelimesi, (Korkmaz, 1966: 3) sadece ‘‘Halûk’un Vedâ’ı’’ şiirinde 15 defa tekrar edilmiştir.

Arayan hakkı en sonunda bulur

Yaşamak hak, yaşatmak… O da hak

Ne ezilmekten, ne hakkı ezmekten

‘‘Hak!’’ diyen ağzı taşla susturmuş

İşte hakkın… Fakat güzel belle

Hakdadır, hakdır en büyük kuvvet

Kahraman, öğren işte: Kuvvet = Hak!

Hep delilinde haklı; hakkı yakan

Yine hakdan alınma bir şu’le

Hakka baş kestiren kılıçta bile

Parlayan hak. Fakat senin kılıcın

Hakka sıyrılmasın, ya çarpılsın! (Fikret, 2006: 34-47).

Burada yapılan ‘‘hak’’ tekerrürleri, Fikret’in, Halûk’un Vedâ’ı şiirini nasıl bir yoğunluk ve duygu bütünlüğüyle oluşturduğunu da ele vermektedir.

Hayata Karşı Beşer

Tevfik Fikret denince akla gelen ilk konulardan biri, Fikret’in insana, gücüne verdiği değeri ve güvendir. Fikret, yeri geldiğinde insanın gücüyle dünyanın cennete dönebileceğini, yeri geldiğinde dünyadaki inancı olarak ve yeri geldiğinde de milleti olarak kabul etmiştir, beşeri ve beşeriyeti.

Birçok şiirinde Fikret’ten gördüğümüz bu Hümanistik yaklaşım, ‘‘Hayata Karşı Beşer’’ şiirinde yerini kaybetmiş ve önceki şiirlerinden aşina olduğumuz insan yüceliğinin tamamen yer değiştirdiğini görüyoruz.

Halûk’un Defteri’ndeki şiirler genellikle Halûk’a ve Türk gençliğine yol gösterici hüviyette olmuş, ümit verici şiirlerden meydana gelmiştir. Fakat Fikret ‘‘Hayata Karşı Beşer’’ şiirinde bu defa ümit ve hayallerden ziyâde, insanlığın tüm kötü yönlerini gözler önüne sermiş, bunu yaparken de hayatı da yüceltmiştir.

Fikret’in insanlığı ve onun gücünü öven şiirlerden sonra, insanlığı lanetleyen bu şiiri yazmasındaki psikolojik etkenlere bakacak olursak, öncelikle II. Meşrutiyet’in ilanına dönmemiz gerekmektedir. 1908 de ilan edilen meşrutiyet, topluma önemli bir ümit vesilesi olmuştur. Bu ümit, herkes gibi Fikret’te de önemli bir etki yaratmış ve bu dönemde yazdığı şiirler bu ümidin bir göstergesi olmuştur. Meşrutiyetin topluma yerleşmesinden sonra Fikret, hayalini kurduğu dünyanın böyle olmadığını ve kendi çıkarları uğruna halkın geri planda kaldığını görünce büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Birçok vaatlerle toplumun başına geçenlerin menfaatlerini önde tutmaları, Fikret’in hayatı boyunca belki de yaşadığı son hayal kırıklığıdır.

1911 yılında ilk baskısı yapılan ''Halûk'un Defteri'' kitabında bulunan şiirlerden bazılarında şiirin yazıldığı tarih mevcutken, bazılarında ise şiirin yazıldığı tarih belli değildir. ''Hayata Karşı Beşer'' şiirinde de tarih belirtilmediğinden ötürü, bu şiirin ne zaman yazıldığı net olarak bilinmemektedir. Bu nedenle, yukarıda belirttiğimiz durum ise ihtimaller doğrultusundadır.

''Hayata Karşı Beşer'de Fikret, sıklıkla övdüğü insanların hayata karşı gerçek yüzlerini ortaya koyarak, insanın en büyük suçunu ise:

Biz daima güneşte siyah bir göz, en temiz

Vicdanda gizli bir leke fark etmek isteriz;

Âsî biziz, yine biziz yine şâkî müfteri (Fikret, 2006: 51).

diyerek hem insanın en büyük suçunu, hem de şiirin ana düşüncesini belirtmektedir. ''Halûk'un Âmentü'sünde; şeytanı da, cini de yok sayan Fikret, bunların insan olduğunu söylüyordu. Burada da aynı şekilde her güzellikten bir olumsuzluk çıkaran ve her şeyden şikâyet edenin de yine insan olduğunu belirtiyor.

Fikret, şiirin devamında yine insanlığın bu kötü yönüne ağır sözlerle yüklenmeye devam ederek, insanın hayat karşı olan bu tutumunu alçaklık, aldatıcı, kirletici ve lanetleyen olarak belirtir.

Resminin Karşısında

Tevfik Fikret'in yaşamında ve şiirinde oluşan karamsar havanın en önemli faktörlerinden bir tanesi, şüphesiz ki ölüm gerçeğidir. Ailesinden babası, annesi ve özellikle de kız kardeşinin ölümlerinden çok etkilenen Fikret; bunu şiirlerine de yansıtmıştır. Nitekim sadece kendi ailesinde gerçekleşen ölüm ve benzeri etkenlerden değil, çevresindeki yakın dostlarının yaşadığı aynı durumlarından da etkilenmiş ve onlarda oluşan etkileri de kendi şiirine konu edinebilmiş ve onların acılarını, üzüntülerini dile getirmiştir.

Servet-i Fünûncular içinden, gördüğü manzarayı şiire en güzel şekilde yansıtanların başında gelen Fikret; ''Resminin Karşısında'' şiirinde, Servet-i Fünûn topluluğunun kurulmasında büyük önem arz eden, Tevfik Fikret, Halit Ziya Uşaklıgil ve Cenap Şahabettin gibi isimlerin üstâd olarak kabul ettiği, aynı zamanda Fikret'in Mekteb-i Sultani'den hocası olan Recaîzade Mahmut Ekrem'in, oğlu Nijad'ın ölümünden sonra yaşadığı üzüntüsünü yansıtmış ve şiiri de ona atfetmiştir.

R. Mahmut Ekrem'in tıpkı Fikret'in Halûk'a bağladığı umutlar gibi, büyük umutlar bağladığı oğlu Nijad, 1900 yılında henüz 14 yaşında hastalanarak ölmüştür. Nijad'ın ölümü babasını çok derinden etkiler. Oğlunun ölümü üzerine duyduğu üzüntüyü ''Ah Nijad'' isimli mersiyesinde duygusal bir biçimde ortaya koymuştur:

Bu ayrılık bana yaman geldi pek,

Ruhum hasta, kırık kolum kanadım.

Ya gel bana, ya oraya beni çek

Gözüm nuru oğulcuğum, Nijad'ım (Parlatır, 2004: 125).

diye sonlanan bu duygusal mersiye, Recaîzade'nin üzüntüsünü görmeye yeterlidir. Fikret'in gördüğü bu manzara hem kendisini çok etkilemiş, hem de hocasının bu durumu karşısında

üzüntü duymuştur. Öyle ki henüz şiirin başında Recaîzade'nin durumunu net bir biçimde ortaya koyar:

Sen dâimâ önümde o taştan sükûnete

Yaslanmış intibâh-ı samutunla hilkate

Bir şeyler anlatır gibi, yahut sorar gibi

Durdukça, ben biraz gücenir râz-ı fıtrate (Fikret, 2006: 52).

Recaîzade Mahmut Ekrem'in bu acıklı durumu gösterdikten sonra, ardından bu felaketli sahnenin oluşumundaki etkenlerin üzerine gitmeye başlıyor. Bu manzarayı oluşturan yaratıcıdan bir gün bu anne ve babanın soracağı intikamın olduğunu belirtiyor. Fikret yaratıcının görünmemesine rağmen gökte bir rahmet kucağının olduğunu sezen avareler bile aciz durumda kaldıklarında gökten bir teselli ve adalet beklediklerini de söylüyor.

Manzumenin sonuna doğru artık bu duruma isyan niteliğinde ki mısraları dökmeye başlıyor. ''Ey intikam alan yaratıcı'', ''En şerefli yaratık'' gibi sözlerle isyanını dile getiren Fikret; yaşanılan bunca acıdan yaratıcının sorumlu olduğunu düşünüyor. Beşerin ve Nijad'ın babasının yarın bunun hesabını soracağı inancını taşıyor.

Elbet bunun da bir yeri var, bir hesâbı var

Levhinde; lâkin anlamamak, bilmemek azâb;

İnsan azâba katlanamaz bî-sebeb, sorar,

Elbet sorar bu köhne muammaya bir cevâb…

Elbet şu muhterem baba ulvî Nijâd'ının

Bir sırf olan hesâbını senden arar yârın! (Fikret, 2006: 55-56).

Fikret'in kaleminden dökülen bu mısraların bir diğer özelliği de, Fikret'in yaşamının genelinde olduğu gibi, bu şiir kitabında da düşünsel bazı dalgalanmaları ortaya koymasıdır.

Doğan Güneş'e

8 Temmuz 1908 tarihinde (25 Haziran 1324) Fikret'e:

Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa,

Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır;

Göz yumma güneşten, ne kadar nura kararsa

Sönmez ebedî, her gecenin gündüzü vardır.

Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;

Ey hak yaşa; ey sevgili millet, yaşa… Var ol! (Fikret, 2010: 312).

Satırlarıyla devam eden ''Millet Şarkısı''nı yazdıran Meşrutiyet'in ilanı, Fikret'in üzerindeki karamsar havanın üzerine bir güneş gibi açmıştır.

Meşrutiyet'in ilanından 16 gün önce yazılan ''Millet Şarkısı''ndan sonra, Meşrutiyet'in ilan edildiği gün olan 24 Temmuz 1908 (11 Temmuz 1324) tarihinde Fikret; Millet Şarkısı'nda bahsettiği güneşin doğuşunu kutladığı ''Doğan Güneş'e'' isimli şiiri yazar.

Meşrutiyet'in ilanıyla Rumelihisarı'ndaki Aşiyan'ından toplum içerisine tekrar çıkan Fikret; bu şiirde bir nevi Meşrutiyet'i gönlünce kutluyordu. I. Meşrutiyet'in ilan edildiği dönemde henüz 9 yaşında olan Fikret:

Belki bir gizli ihtilâc-i ufûl,

Gizli bir ra'şe, bir hüzâl-ı kesîf…

İşte kaşında titriyor, miskin! (Fikret, 2006: 59).

Diyerek hem halkın yıllardır maruz kaldığını düşündüğü baskıdan kurtulmasının mutluluğunu yaşıyor, hem de halkı baskıyla yöneten saraya ağır bir şekilde yükleniyordu.

Fikret, gördüğü çok az manzara karşısında heyecanlanan bir şairdir. Bunlardan birini ''Halûk'un Defteri'' şiirinde, Halûk'un kendi defterine yazdıkları karşısında duyduğunu ilk şiirde belirtmiştik. Bu şiirde de tıpkı ''Halûk'un Defteri'ndeki heyecan söz konusudur. Bu heyecanını, güneşte bulunan ışık, parıltı, gösteriş gibi özellikleri, Meşrutiyet'te toplayarak, gösteren Fikret; doğan güneşle birlikte artık her şeyin daha güzel olacağının hayallerini yaşar. Bu manzara karşısında heyecanını saklayamayan Fikret, Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra da bu şiirde özellikle ''Millet Şarkısı''nda yaşadığı heyecanı kaybederek tekrar o karamsar havaya bürünecektir. Çünkü Meşrutiyetçiler, halkın menfaatleri yerine kendi menfaatlerini ön planda tutacaklardır. Bu durum, Fikret gibi halkın iradesini her zaman en önde tutan biri için yeter de artar bile.

Hakikatin Yıldızı

''Halûk'un Defteri'nde bulunan şiirler, genel itibarıyla Fikret'in ideal gençlik profilini oluşturduğu şiirlerden oluşmaktadır. Bunların yanında Fikret'in kendi görüşleri doğrultusunda bazı konulardan etkilenerek yazdığı şiirlerde bulunmaktadır. Bu şiirlerden dört tanesinde direkt olarak bir isim verilerek yazılmıştır. İçerik olarak farklı olanlar olmasına rağmen Fikret'in şiirin başına isim vererek şiiri oluşturması önemli bir durumdur. Bunlar:

''Halûk'un Vedâ'ı'' (Prens Faruk'a), ''Resminin Karşısında'' (Nijad'ın Babasına), ''Hakikatin Yıldızı'' (Yegâne Feylosomuza), ''Ferdâ'' (Bugünün Gençlerine) şiirleridir.

Tevfik Fikret, ''Hakikatin Yıldızı'' şiirinde edebiyatımızda ''Feylesof'' olarak da bilinen, en yakın arkadaşlarından olan ve bu arkadaşlıkları yaklaşık 25 yıl süren Rıza Tevfik Bölükbaşı'na atfetmiştir.

Rıza Tevfik; 24 Temmuz 1908'de İttihad ve Terakki Fırkası'ndan Edirne mebusu seçilerek Meclis-i Mebusân'a giren Rıza Tevfik; 18 Ocak 1912'de Meclis-i Mebusân feshedilince, birçok mebus gibi kendisi de açıkta kalır. Bu sırada da Büyükada'da Hürriyet ve İtilâf şubesinin darlığından dolayı Halki Palas'ta izinsiz bir konferans vermek isteyince, konuşması hükûmete ihbar edilerek Divân-ı Harb-i Örfi tarafından yirmi beş gün hapse mahkûm edilir. Rıza Tevfik, ikinci seçimden önce kendi seçim bölgesi olan Gümülcine'de İttihadçıların parayla tuttuğu adamlar tarafından ağır bir şekilde dövülür (Uçman, 2004: 17-18).

Edirne'de gerçekleşen bu olayın İstanbul'da duyulması, özellikle Mekteb-i Sultani'den, ölümünün son günlerine kadar yanında olan dostu Rıza Tevfik için Fikret, büyük üzüntü duyar. Rıza Tevfik için daha önce yazdığı ''Zekâ'' ve ''Yegâne Feylesofumuz'dan sonraki üçüncü şiiri, ''Hakikatin Yıldızı'nı bu hadiseden hemen sonra: 4 Nisan 1912'de yazar.

Tevfik Fikret, Rıza Tevfik'in yaşadığı bu olayın olduğu dönemde, Meşrutiyet'in ilk yıllarında duyduğu heyecanı, tamamıyla kaybetmiştir. Bunun üzerine yakın dostunun haksız bir yere böyle bir saldırıya maruz kalması, bu durumlara değinmeden geçmeyen Fikret'in buna tepkisiz kalması elbette ki beklenmezdi. Fikret'in Rıza Tevfik için yazdığı ilk şiiri olan ''Zekâ'da, onun Rıza Tevfik'in şiir sanatını ironik bir biçimde ele almıştır. Fakat ''Hakikatin Yıldızı'' şiirinde, Rıza Tevfik'in yaşadığı bu olayla birlikte İttihadçıların yaptıklarından bıkan Fikret, bu şiirde:

Bütün efkâr-ı beşer kör de şu dünyâda gören,

Anlayan bir senin aklın mı? Neden, söyle, neden

Herkesin gittiği yoldan saptın? (Fikret, 2006: 61-62).

diyerek, Rıza Tevfik üzerinden dönemin, özellikle de halkın trajik durumunu belirtiyor.

Rıza Tevfik genel itibarıyla Fikret için büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple Rıza Tevfik'in yapmak istediklerini takdir ile karşılamaktadır. Fakat dönemin sosyal şartlarının oluşturduğu düzen yüzünden, Rıza Tevfik'in yapmak istedikleri, toplumun büyük bir kesimi tarafından ''delilik'' olarak görülebilmektedir. Şiirde Fikret de Rıza Tevfik'in yapmak istediklerini delilik olarak tanımlarken, bu düşünceler yüzünden maruz kaldığı saldırıdan sonra, arkadaşına şiirin sonunda hakkını şöyle teslim ederek onun onurlandırmayı da ihmal etmez:

Ona her darbe şifâ, her acı söz bir müjde;

Taşlar indikçe sızan kanlar o kudsî yüzde

Bir küçük bırakmıştı… Bakıp zâlimler

Doğdu zannettiler alnında beyaz bir ahter! (Fikret, 2006: 65).

Tevfik Fikret'in dostlarıyla olan diyalogları genel itibarıyla bir tartışma konusu olmasına rağmen, değer verdiği insanlara olan güvenini ve kendisindeki önemlerini, onların isimlerine atfen yazdığı bu tür şiirlerle görmekteyiz. ''Cenâb'', ''Üstâd Ekrem'' ve ''Hâmid'' şiirlerinde olduğu gibi.

Cezâ-yı Mensiyyet

Unutulmak: Tevfik Fikret'tin şiirinde önem arz eden metaforlardan bir tanesidir. Bu unutulmuşluk, hem Fikret'teki, hem de toplumdaki unutulmuşluklardır.

İnsan, zihninde tuttuğu duyguları zaman aşımı dolayısıyla kendi zihninde arka plana atmaya başlar. Bu duygular silinmediği için, zaman geçtikçe zor hatırlanmaya ve kendini zor bir biçimde ön plana çıkarırlar. Bu duygular, her geçen gün bir nevi tozlanmaya, paslanmaya başlar.

''Halûk'un Defteri'ndeki şiirlerden olan ve ''Unutulma Cezası'' anlamına gelen ''Cezâ-yı Mensiyyet'' şiiri, az önce belirttiğimiz duyguların geri planda kalmalarının cezası olarak ele alınabilir. Fikret'in şiirinde de önemli bir yer teşkil eden karamsar hava, kendini şiirin hemen başında göstermektedir.

Fikret, hafızasında geri plana ittiği bazı duyguları, yığınca toz altında yatan bir ölüye benzeterek onların orada çaresizce beklediklerini belirtmektedir. Nitekim insan eskide kalmış bazı duygularını hatırlayamaz ve onlar, eski bir eşya gibi tozlanır ve orada çürümeye mahkum olur. Fakat burada da bu duyguları eşyadan ayıran en önemli fark ise; eşyalar bir köşeye, ya da

doğaya atıldığında bu eşyalar belli bir zaman sonra çözünüp yok olurlar. İnsan duyguları ise, o duyguların sahibi olan insan nefes aldığı, yaşadığı, sürece canlıdır ve bu duygular bir anda ortaya çıkabilir, çünkü onu yaşatan insandır. İnsan ölmediği sürece bu duygular hafızanın arka planında yaşamaya devam eder, yok olmazlar. Fikret, bu duyguları bir ölünün yanı sıra şiirlerindeki karamsar havanın önemli metaforlarından olan sis, duman, soğuk, uğursuz gibi metaforlar da yan yana kullanılmıştır. Bu duyguların bunca olumsuz şekilde tasvir edilmesi, onların var olmadığı manasına gelmez elbette. Onlar canlıdır, yaşar. İnsan gibi çalışır, çırpınır ve ihtiyaç duyulduğunda bir anda önümüze çıkabilmektedir. Bu duygu, bizimle daima yürür ve gelir.

Fikret'in, şiirde gösterdiği önemli noktalardan ve birbiriyle zıt değerler taşıyan ölü ve canlı terimlerinin aynı paralel doğrultusunda kullanılmasıdır. İnsan canlı olduğu için, onun tozlanmış ve dumanlı duyguları da onu daima ayakta tutar.

Fikret'in şiirleri çoğunlukla, onun yaşamı doğrultusunda ve bu yaşamının ona yaşattığı olumsuz havayla yazılmıştır. Bu yüzden şiirlerdeki karamsar havayı belirten ve Fikret'in şiirleriyle adeta özdeşleşen sis, toz, soğuk, muzdarip (acı çeken), muztar (çaresiz), sâmit (sessiz), meyyit (ölü), gavr-ı me'şûm (uğursuz gerçek), sadme-i kahir (kahreden, yok eden vuruş), ufûl (yok olma), sukût-ı ümmîd (ümit sessizliği), meçhul (bilinmeyen) birçok ibare bu şiirde kendine yer bulmuşlardır.

Sultânî'ye

Tevfik Fikret; II. Bayezid'in 1481 yılında, Galata Sarayı Enderûn-u Hümayûn Mektebi adıyla kurduğu, 1 Eylül 1868 yılında, Sultan Abdülaziz döneminde Mekteb-i Sultanî adıyla yeniden düzenlenen ve ülkemizin en eski kurumlarından olan, günümüz adıyla Galatasaray Lisesinden 1888 yılında mezun olmuştur.

Tevfik Fikret'in Sultân-î ile olan ilişkisi elbette ki sadece öğrencilik yıllarından ibaret değildir. Fikret 1888'de Sultânî'den mezun olduktan sonra, 1892'de buraya öğretmen olarak geri döner. 1895'te ayrıldığı öğretmenlik görevinden sonra 1909 yılında müdür olarak tekrar geri dönüp, günümüzde hâlen lisede devam eden birçok çalışmanın temellerini o dönemden atar. Fikret müdürlükten 1910 tarihinde, kendisinin söylemiyle; ''Oğlu anadan ayıran eller kahrolsun!'' (Nigâr, 1942: 96) diyerek, çok sevdiği Sultânî'den bir daha dönmemek üzere ayrılmak durumunda kalır.

Fikret, yirmi beş sene evvel mezun olduğu okul için 1909 (Karaveli, 2007: 213) yılında ''Sultanî'ye'' isimli şiiri yazmıştır. Şiirde Mekteb-i Sultânî'nin bugün bile geçerli olan ve devam eden tüm özellikleri, Fikret'in o karamsar dönemin duygusal bir anında tasvir edilmektedir. Fikret'in Mekteb-i Sultânî'yenin tüm kademelerinde yer almış olması ve ona ait her şeyi en iyi bilenlerden kılmıştır. Bu sebeple Fikret ve Sultânî arasındaki özel bağ, Fikret'in okuldan mezun oluşundan yirmi beş sene sonra bile kendini ''Sultânî'ye'' şiirinde olduğu gibi gösterebilmiştir.

Şiirin üzerinde tarih belirtilmemiş olmasına karşın, şiirde de belirtildiği gibi yirmi beş sene evvelden bahsedilmektedir.

Aşiyan'da oturduğu bir dönemde maziye dalarak yirmi beş sene evvelki çocukluk ve gençlik yıllarının geçtiği okul yıllarını hatırlıyor ve: Sultânî'yi, bütün göğü kucaklayan ışık, gençliğin sığınağı, şefkatli kucak, medeniyet, peri gibi sözlerle göklere çıkarıyor:

Gark iştiyâk-ı fikre açık bir ufuk ve sen

Şarkın bu ufka ilk açılan bir derîçesi! (Fikret, 2006: 69).

Kurulduğu günden beri ülkemizin batıya açılma kapısı görevi görmüş olan Mekteb-i Sultânî'nin bu özelliğini öne çıkaran Fikret, şiirin son mısralarında şiirin ana düşüncesini bu şekilde ortaya koymaktadır.

Ferdâ

Tevfik Fikret, özellikle oğlu Halûk'un doğmasından sonra, gençliğe karşı daha çok ilgi ve alaka göstermiş olduğunu Fikret'in şiirlerinden anlamaktayız. Fikret'in en çok bilinen şiirlerinden bir tanesi olan ve ''Yarın'' anlamına gelen ''Ferdâ''; bir milletin geleceğinin, ümitlerinin, koruyuculuğunu yapacak olan ve Fikret'in bu şiiri ithaf ettiği Türk gençliğine seslendiği ünlü şiirdir.

1910 (Kunt, 1937: 59) yılında yazılmış olan ''Ferdâ'' şiirinde, Meşruti'yetin Fikret'te estirdiği olumlu havanın tesirinin hala devam ettiği şiirin ilk mısrasında görülmektedir. Yapılan bu inkılâbın, bu yenilikle beraber her şeyin sahibi olarak vatan uğruna çalışacak olan gençlere ait olduğunu belirtiyor.

Fikret'in tüm gençliği karşısına alıp onlara hitap ettiği şiirini üç bölümden ele alabiliriz. Şiirin birinci kısmında Fikret, gençliğin sahip olduğu özellikleri onlara anlatmaktadır:

Ey fecr-i hande-zâd-ı hayât, işte herkesin

Enzârı sende; sen ki hayâtın ümidisin,

Alnında bir sitâre-i nev, yok, bir âfitab (Fikret, 2006: 73).

Fikret, gençliği ışığın en büyük kaynağı olan güneşe benzetiyor. ''Halûk'un Defteri'ndeki şiirler arasında, Fikret'in duygu ve heyecan bakımından en üst seviyeye çıktığı şiirlerden olan ''Ferdâ'' da Fikret, şiirin ikinci bölümünde, bu heyecanını dile getirmekle birlikte, ''Sis'' şiirinde başta İstanbul olmak üzere vatan toprağı üzerindeki karamsar havayı dağıtarak onun tüm güzelliklerini ortaya koyup bunu gençliğe gösteriyor:

Sönsün müebbeden o cehennem; senin bugün

Cennet kadar güzel vatanın var, şu gördüğün

Zümrüt bakışlı, inci şetâretli kızcağız

Kimdir, bilir misin? Vatanın… (Fikret, 2006: 73).

Şiirin son bölümünde ise Fikret; gençliğe taşıdıkları umutları tekrar hatırlatarak çağın gerektirdiği doğrultuda ve nasıl çalışmaları gerektiğini açıklayarak vatanı bu şekilde daha ileriye götürebileceklerini gösteriyor:

(...)Vatan gayûr

İnsanların omuzların üstünde yükselir.

Gençler, bütün ümîd-i vatan şimdi sizdedir:

Her şey sizin, vatan da sizin, her şeref sizin;

Lâkin unutmayın ki zamân tünd ü mutma'in

Bir hatve-i samut ile ta'kîb eder bizi (Fikret, 2006: 74).

Şiir, Fikret'in belirtmek istediği ana düşünce olan:

Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır;

Durmak zamânı geçti, çalışmak zamanıdır! (Fikret, 2006: 76).

Mısralarıyla sonlanmaktadır.

Şiirdeki dikkate değer diğer konular ise şunlardır: Öncelikle şiir bir gençliğe hitabe niteliği taşımaktadır. Fikret'in bu gençliğe hitabesi, gençliğe bir yol gösterici nitelik taşımaktadır. Bunun dışında Fikret'in Yunan Mitolojisinden esinlenerek yazdığı ''Promete'' şiirinde gördüğümüz bu etki; kendini ''Ferdâ'' şiirinin son mısralarında da göstermektedir:

Yükselmeyen düşer: Ya terakkî, ya inhitât!

Yükselmeli, dokunmalı alnın semâlara;

Doymaz beşer dedikleri kuş i'tilalâra…(Fikret, 2006: 76).

Burada da tıpkı ''Promete'' şiirinde olduğu gibi yine Yunan Mitolojisinin kahramanlarında olan Diadalos ve oğlu İkaros'un efsanelerinden esintiler görülmektedir. Babasının; ya çok yükselme, güneş kanatlarını yakar, ya da çok alçalma, deniz suyu balmumuyla yapıştırılmış kanatlarına zarar verir sözlerini dinlemeyip güneşe kadar yükselmeye çalışması yüzünden, güneşin sıcağı İkaros'un balmumuyla yapıştırılmış kanatlarını eritir. İkaros denize düşer ve boğulur. Fikret de bu hikâyeyi kullanarak bir nevi gençliğe yapmamaları gerekenleri de anlatmış olur.

Bir Kız Mektebi İçin

Fikret benim için bir şairden ziyâde bir kahramandır. Sanatı eski bulunabilir. İhmal edilebilir, okunur, okunmaz fakat talihin kendisine nasip ettiği büyük rolü unutulamaz (Tanpınar, 1944: 3). Diyor Ahmet Hamdi Tanpınar. Tanpınar'ın dediği gibi, tarihin kendisine önemli bir talih bahşetmiştir. Dönemin sosyal ve siyasal koşulları, Fikret'in edebiyatımızda önemli bir yer almasına sebep olmuştur. Bu nedenler dolayısıyla Servet-i Fünûn dönemi denince şüphesiz ki akla gelen ilk isim Tevfik Fikret'tir. Fikret'i, Servet-i Fünûn döneminin en başına yazdıran nedenler, sadece Fikret'in şiiri ve sanatıyla ilgili değildir. Nitekim bu dönem içinde Fikret'in de büyük değer verdiği Cenap Şahabettin de vardır ki; birbirlerine çok değer veren bu iki dostun, şairin özellikle şiirleri ve hangisinin daha önce olduğuna dair tartışmalar günümüzde hala devam etmektedir.

Fakat kendi kanaatimce Servet-i Fünûn denince Fikret'in insan tarafından akla gelen ilk isim olmasının ana nedeni; Tevfik Fikret'in hayatın bütün cilveleriyle çok erken tanışmış olması ve bunu hem sanatına hem de yaşamında çekinmeden yansıtmış olmasıdır. Fikret, hayatındaki ilk olumsuz tecrübeyi henüz on iki yaşında annesinin hac yolunda yaşamını yitirmesiyle yaşar. Olumsuz olaylar sonraki yıllarda birbirini takip ederek gelir. Annesinin ölümünden sonra kendi ailesinde kalan tek kadın olan ablası Sıdıka Hanımı da genç yaşta kaybedince, etrafında kendi ailesinden bir kadın kalmaz.

Fikret; yaşadığı bu iki olumsuz olaydan sonraki üzüntüsünü, ''Hemşirem İçin'' şiirinde ortaya koymuştu. Bu olayların yanı sıra kadının toplumdaki yerinin önemsiz olduğunu görmesinden sonra, bu durumlar Fikret'in kadınlara ve kızlara daha fazla önem vermesini

sağlamış, onlara büyük önem vermiştir. ‘‘Halûk’un Defteri’ndeki ‘‘Bir Kız Mektebi İçin’’ şiiri, Fikret’in kadınlara, kızlara verdiği değerin en güzel örneklerinden bir tanesidir. Fikret, şiir başlığının altında belirttiği notta şiirin muhtevasını ortaya koymakta, ana düşüncesini göstermektedir.

‘‘Bir Kız Mektebi İçin’’ şiirinde gençliğe karşı yön gösterici bir hüviyet göstermektedir. Osmanlı Devleti’nin muhteşem dönemlerinden, dünyada namını duymayan kimsenin kalmadığı dönemlerden gerilemeye başladığı zaman anlatılmakla beraber, bu çöküşün nasıl son bulacağının çareleri de gösterilmektedir.

Osmanlı’nın her alandaki o üstün gücü, gelişimi, o şanlı devlet zamanla güç kaybetmeye ve gelişimden uzak kalmaya başlar. Fikret, şiirde bunlara değinirken, anlam veremediği bazı düşüncelerini de ortaya koyar. Dün ve bugün birbirinden ayrılamayacak olan iki kardeş olduğuna göre bu farklılık neden meydana geldi? Dün dökülen kan ile bugün dökülen kan bir, dünkü ten ve bugünkü ten de bir olduğuna göre, o gösterişli ve gelişime açık olan dönemlere tekrar ulaşmak mümkündür. Dün bu gelişimi gösteren ve yaşatan atalar, yarın kendi evlatlarında da aynı gayreti isteyeceklerdir. Bu yüzden yükselmek ve göğe uçmak gerekir. Yaşamak ve yaşatmak her insanoğlunun bir vazifesidir.

Fikret; gençliğe bu bilgileri anlatırken, şiirin sonuna doğru artık bir durum değerlendirmesi yaparak varılması gereken sonuçları açık bir biçimde belirtmektedir. Burada da kızlara verilmesi gereken ve neden verilmesi gereken önem anlatılmaktadır. Çünkü bir toplumda kızlar ne kadar çok eğitim görürse, daha sonra o kızlar büyüdüğü zaman hem ailesine hem de topluma önemli nesiller kazandırdıkları gibi, gelişim için de çaba sarf edeceklerdir. Bu yüzden, o dönemde Fikret’in belirttiği gibi hala açılmayan kız mektebi muhakkak açılmalıdır.

Fikret’in ‘‘Hemşirem İçin’’ şiiriyle birlikte ‘‘Bir Kız Mektebi İçin’’ şiiri, onun kadınlığa verdiği önemi en net şekilde ortaya koyması bakımında da önemlidir.

Hilâl-i Ahmer

Tevfik Fikret’in tarih içerikli şiirlerinin en başında şüphesiz ki; Fikret’in birçok defa maruz kaldığı saldırıların nedenlerinden biri olan, 28 Nisan 1905 tarihli ünlü ‘‘Târîh-i Kadîm’’ şiiridir. ‘‘Târîh-i Kadîm’’ şiirin yanı sıra ‘‘Halûk’un Defteri’ndeki şiirlerden olan ‘‘Hilâl-i Ahmer’’ şiiri de ‘‘Târîh-i Kadîm’’ ile benzerlikler taşıyan bir şiirdir.

Halûk’un Defteri’ndeki bu şiirin tarihi kitapta belli olmamasından ötürü hangi şiirin daha önce yazıldığını bilememekteyiz. Fakat ‘‘Târîh-i Kadîm’’ şiiri 1905 tarihini taşıması ve Fikret’in özellikle bu tarihten sonra psikolojik buhranları yoğunca yaşamaya başlaması ‘‘Târîh-i Kadîm’in daha önce yazıldığını, ‘‘Hilâl-i Ahmer’’ şiirinin de Meşrutiyet döneminde yazılmış olma ihtimalini arttırmaktadır.

‘‘Hilâl-i Ahmer’’ şiiri: İslam dinine göre dünyadaki ilk kavganın, savaşın olduğu, bununla birlikte bu savaş sonucunda gerçekleşen kan ve ölümün başlangıcı olan iki kardeşin, Hâbil ile Kâbil’in arasından doğan ölüme, Kâbil’in kardeşi Hâbil’i öldürmesine değinerek başlıyor. Bu iki kardeş arasındaki şiddetin, kan ve ölümün ilk örneği, sonraki yüzyıllarda olacak savaşlarında başlangıç noktası olacaktır. İnsanlığın bu iki kardeş arasındaki olaydan sonra dünyayı ölüm, kin ve nefret ortamına çevirmeleri, insanı daima yok olmaya götürmüş, Fikret’in şiirde de belirttiği gibi: İnsan yok ettikçe yok olmaya mahkûm olacaktır.

Fikret, bu ölüm tablolarını, bir nevi ‘‘Târîh-i Kadîm'deki gibi zulüm, kan, kin, kılıç ve gazap gibi savaşın ve ölümün bütün özelliklerini taşıyan gerçeklerle gözler önüne sermektedir. Bunca nefret ve ölüm tablolarının sahibi olan yaratıcının daima kin, nefret ve ölüm ile insanoğlunun birbirlerini yok etmelerine dayanamayarak bir rahmet kapısı açıp düşmüşlere yardım eden bir heyet gönderir ki; bu heyetin yaptıklarının kutsallığı göklere aittir. Düşmüşlere bir el uzatan ve şifa dağıtan bir eldir. Bu heyet ki ilim ve fen sahibidir. Fikret, burada da bahsettiği gibi fen ve ilimin nelere derman olduğunu da satır arasında göstermektedir. Şiirin son kısmında ise Fikret, tüm insanlığın üstünde durup düşünmesi gereken önemli bir noktaya şöyle değiniyor:

Lâkin seni vicdân

Hep kanlara batmış ve kararmış görecekse,

İnsanda bu cinnet daha pek çok sürecekse,

İnsanlığa cidden bu tehâlüf, bu mu'âdât

Makdûr ise, insan buna mahkûm ise… Heyhât! (Fikret, 2006: 90).

‘‘Hilâl-i Ahmer'' ve ‘‘Târîh-i Kadîm'' şiirleri arasında bazı benzerlikle olduğunu başta belirtmiştik. Şimdi bu benzerliklere bir göz atalım:

Hilâl-i Ahmer

Öldürme zafer, yıkma şeref, nehb ü heder şân.

İnsanları sevmek, korumak şeyn, acımak ayb.

Kan serpiliyor, kan yağıyor, kan coşuyor, kan!

Sensin; senin ârâyiş-i kahrın şu mezarlar! (Fikret, 2006: 84-90).

Târîh-i Kadîm

Çiğneyen haklı, çiğnenen ma'yûb

Kahra alkış, gurura secde……

Hayr ayaklarda, şer kucaklarda

Her zaman her tarafta kan, kan, kan!..

Hep senin, işte hep senin eserin. (Fikret, 2010: 431-442).

Bu sayede, Fikret'in şiirlerini oluşturmada, önceki şiirlerinden bir etkileşim söz konusu olduğunu görebilmekteyiz.

Gökten Yere

‘‘Halûk'un Defteri'' kitabının son başlığı, şiiri 1326 (1910) tarihli ‘‘Gökten Yere'dir.

Tevfik Fikret'in şiirlerinde ‘‘insan'' önemli bir metafor konumundadır. Bu yüzden şiirlerinde de sıkça insan faktöründen bahsetmiştir. İnsanın olumlu ve olumsuz her iki yönünü de şiirlerinde gösteren Fikret, insanın acizliği ve üstün başarılarından da bahsetmeyi ihmal etmemiştir. İnsan unsuru Fikret'in şiirinde önemli bir yer aldığı gibi kendi psikolojisinde de önemli yer tutmaktadır. Nitekim bu önem ‘‘Halûk'un Amentü'sünde:

‘‘Vatanım yeryüzü, milletim insanlık… İnsan

Böyle düşününce insan olur, buna inandım.''

Kendini gösterdiği gibi yine aynı şiirde:

''Şeytan da biziz cin de, ne şeytan ne melek var.''

Ayrıca ''Hayata Karşı Beşer'' şiirinde:

''Asi biziz, biziz yine iftira eden.''

diyor ve insanın kötü yönlerine net bir biçimde değiniyor. Bunun yanı sıra ''Zelzele'' şiirinde insanın doğa olaylarına karşı düştüğü durum anlatılırken, ''Hilâl-i Ahmer'de ise, insanın yüzündeki kan izlerini silip yaralarını saran fen sahibi insanların yüceliğini göstermekte ve onlara hürmet göstermektedir.

Fikret, ''Halûk'un Defteri'nin son şiiri olan ''Gökten Yere'' de yine insan odak noktası olarak onun bu dünyadaki emeklerini, çalışmalarını ele alıp insanın geçtiği bütün dönemleri sırasıyla göz önünde canlandırır.

İşte insanın geçtiği bu meşakkatli yol Fikret tarafından anlatılmakla beraber, insanın Fikret için neden bu kadar değerli olduğunun bir yönünü görebiliyoruz. İnsanın yaradılıştan itibaren yenileşme ve ilerleme gayreti, ilk denemelerinden sonra hırsla devam etmiştir. Tarihin bütün devrelerinde insanlık için esrarengiz bir yer olan gökyüzüne ulaşmak için sürekli çabalamış, farklı yollar aramıştır. Bu azim ve gayret de Fikret için önem teşkil etmektedir. Öyle ki şiirin sonunda Fikret, insanın bu gayretini karşılıksız bırakmayacak, onları kutsallaştıracak, hürmet ve saygı gösterecektir:

Ezdin başınla taşları, yendin denizleri;

Tuttun elinle berki, o gurrende ejderi,

Tuttun ve bağladın; o senin şimdi en mutî,

En canlı âletin; odur ilkā-yı rûh eden

Eşbâh-ı mümkinâta senin kudretinle, sen

Bî-şüphe kendi kendine bir âlem-i bedî,

Bir âlem-i şu'ûn u bedâyi'sin… Ey hayât,

Ey rûh-ı kâinât,

Takdîs edin: Beşer

Takdîse müstahaktır; odur Rabb-i hayr u şer,

Rabb-i mümkinât! (Fikret, 2006: 96).

Edebiyatımızda insanı ve insanlığı bu kadar üstün bir yere koyan nadir isimlerden olan Fikret'in yaptığı gibi, insanı kutsallaştırması da edebiyatımızda pek görülen bir iltifat biçimi değildir. Nitekim kendi el yazısıyla düzenleyip yayınladığı ve Halûk'la beraber bütün Türk gençliğine yol göstericilik hüviyeti taşıyan bu kitabın son şiirinin, insanın kutsallaştırıldığı ''Gökten Yere'' olması, büyük bir ihtimaldir ki, insanın kendi gücünün ve potansiyelinin farkına varması amacıyla Fikret tarafından bilerek bu şekilde sıralanmış ve düzenlenmiştir.

Sonuç

Tevfik Fikret'in yaşadığı dönem çerçevesinde halkının içerisinde bulunduğu durumu düşündüğümüzde, Fikret gibi hassas bir yapıya sahip birisinin ülkesinin içerisinde bulunduğu çöküş dönemi duruma kayıtsız kalması mümkün değildir. Nitekim Fikret, bu hususta hazırladığı ve II. Meşrutiyetin ilanından sonra yayınladığı, Rubâb-ı Şikeste'den sonraki ikinci şiir kitabı olan Halûk'un Defteri, onun vatanı için aradığı bir çıkış kapısının formülü niteliğindedir. Bu çıkış elbette ki bilimle, fenle yani eğitimle olacaktır. Bu eğitimi alıp kendini geliştiren gençler, ülkenin bütün sorunlarına çare olacak ve tüm problemlere son verecektirler. Yeni neslin, öncüsü olacak ve onları yönlendirecek bir isimde olmalıdır. Bu kişi de bir kahraman olacak olan Fikret'in Promete'si; oğlu Halûk'tur.

Buradaki şiirlerin de ortak yönleri, Halûk ve diğer Türk gençlerinin yapması gerektiği tüm işler sıralanmış ve bıkmadan usanmadan çalışmaları istenmektedir. Çünkü Fikret, uyuyan milletin yandırılması gerektiği kanaatindedir. Fikret, Halûk'un Defteri'yle bunu düşünmekte ve gençliğe iyi/güzel bir yaşam ve hayat göstermekte/sunmaktadır.

Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden olan Tevfik Fikret; yaşam tarzı, sanatı, hayata, dine ve insanlığa bakışı açısından sürekli tartışılmıştır. Nitekim bu yıl, ölümün yüzüncü yıldönümünü kutladığımız Fikret'e, yazarlığı, şiirleri, hatta ailesi üzerinden bile eleştiriler yapılmaya devam etmektedir. Fakat edebiyatımızda isminin kapladığı büyüklüğü tartışmamamız gereken Fikret için Tanpınar'ın "Kahraman" ve Gökalp'in "Rönesans'ımız dediği, kendi dönemi ve sonrasında birçok şair ve yazarımızı etkilediğini, edebiyat ve eğitim alanında bize neler kazandırdığını göz önüne getirdiğimizde, yapılan bu eleştirilerin ne kadar haksız olduğunu görebilmekteyiz.

KAYNAKLAR

BÖLÜKBAŞI, Rıza Tevfik, (2005), Tevfik Fikret, Hayatı, Sanatı, Şahsiyeti, (Haz. Abdullah Uçman), Kitapevi Yayınları, İstanbul.

FİKRET, Tevfik, (2006) Rübâb-ı Şikeste, (Haz. Abdullah Uçman, Hasan Akay), Çağrı Yayınları, İstanbul.

FİKRET, Tevfik, (2006), Halûk'un Defteri, (Haz. Abdullah Uçman), Çağrı Yayınları, İstanbul.

GOETHE, JOHAN WOLFGANG VON, (2006), Yarat Ey Sanatçı, Şiirler, Roma Ağıtları, Akhilleus, (Çev. Ahmet Cemal), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

KARAVELİ, Orhan, (2007), Tevfik Fikret ve Haluk Gerçeği, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul.

KORKMAZ, Hüseyin, (1966), Tevfik Fikret'in Halûk'un Defteri Şiir Kitabının Sistematik Lügati, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, İstanbul.

KUNT, Ozan, (1937), Tevfik Fikret, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Şiirleri, Okullar Ansiklopedik Yayımlar, İstanbul.

MORAN, Berna, (2013), Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İletişim Yayınları, İstanbul.

NİGÂR, Salih Keramet, (1942), İnkılâp Şairi Tevfik Fikret'in İzleri, Kenan Basımevi, İstanbul.

PARLATIR, İsmail (2004), Recaî-zade Mahmut Ekrem, Akçağ Yayınları, Ankara.

SEZER, Hamiyet, (1996), *''1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme''*, Ankara Üniversitesi DTCF. Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi. C. 18, S. 29, Ankara.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1944), Tevfik Fikret, Hayatı, Şahsiyeti, Şiir ve Eserlerinden Parçalar, Semih Lütfi Kitapevi, İstanbul.

ÜNAYDIN, Rûşen Eşref, (2002), Tevfik Fikret, Hayatına Dair Hatıralar, (Haz. Necat Birinci, Nuri Sağlam), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.